

MARIAN GŁOSEK

BADANIA NA GRODZISKU W SMULSKU I OSADZIE W BOLESZYNI, POW. TUREK

W ramach badań nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym kasztelanii spiciemskiej Zakład Archeologii Polski Środkowej IHKM PAN w Łodzi przeprowadził w czerwcu 1967 roku wykopaliska w rejonie wsi Smulsko, pow. Turek (grodzisko wczesnośredniowieczne) oraz na polach wsi Boleszyn, pow. Turek (osada z tego samego okresu).

Badania przeprowadzone na grodzisku w Smulsku (stan. 3), występującym niekiedy w literaturze pod nazwą Człopy Wielkie lub Ewinów, stanowiły kontynuację prac rozpoczętych w 1966 roku. Grodzisko to leży w łąkach zalewowej doliny

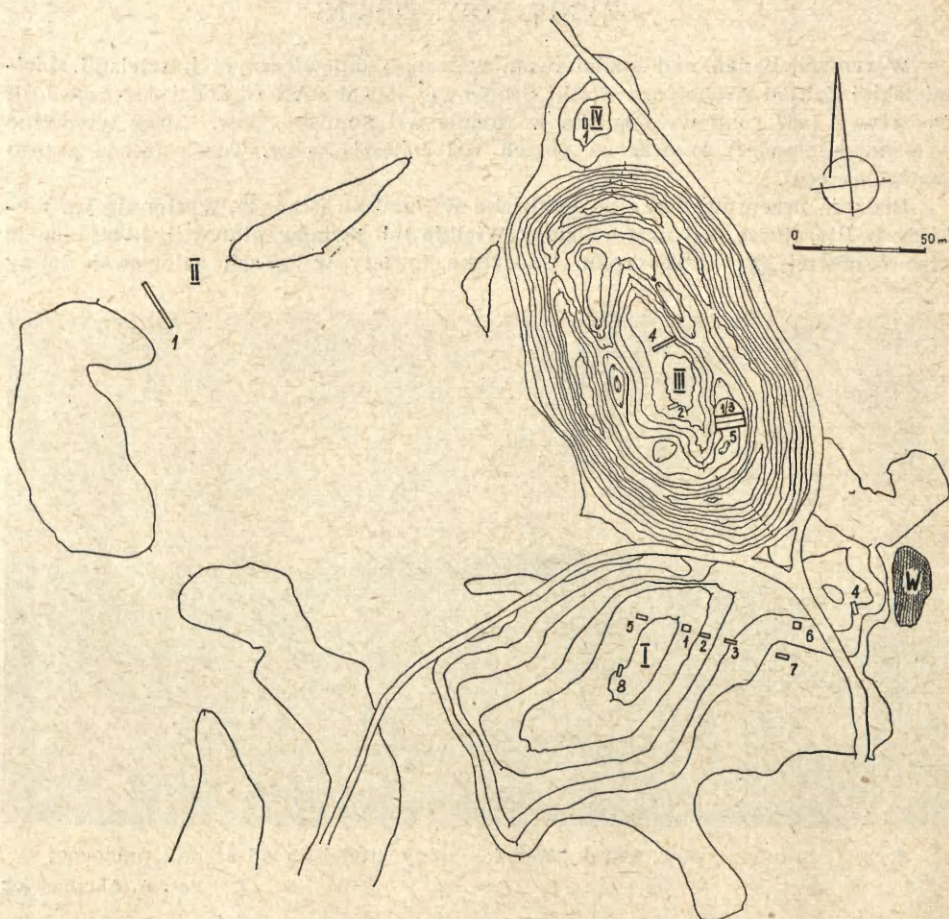
Ryc. 1. Smulsko, pow. Turek. Widok ogólny grodziska od strony północnej

Fot. A. Abramowicz

Warty, ok. 1 km na północ od szosy Uniejów—Turek oraz ok. 1,5 km na wschód od wsi Ewinów. Ma ono kształt w przybliżeniu owalny, o wymiarach: na osi N—S ok. 150 m, zaś na osi W—E ok. 70 m. Wewnątrz wałów, przeciętnej wysokości 5 m, znajduje się podłużne wzniesienie, którego szczyt osiąga poziom korony wału. Nie-

pospolita morfologia grodziska, nie mającego analogii na terenie Polski Środkowej, zmusiła do takiego zaplanowania sieci wykopów, by umożliwiła ona wyjaśnienie wzajemnej relacji wewnętrznego „stożka”, majdanu i wałów grodu (ryc. 1, 2).

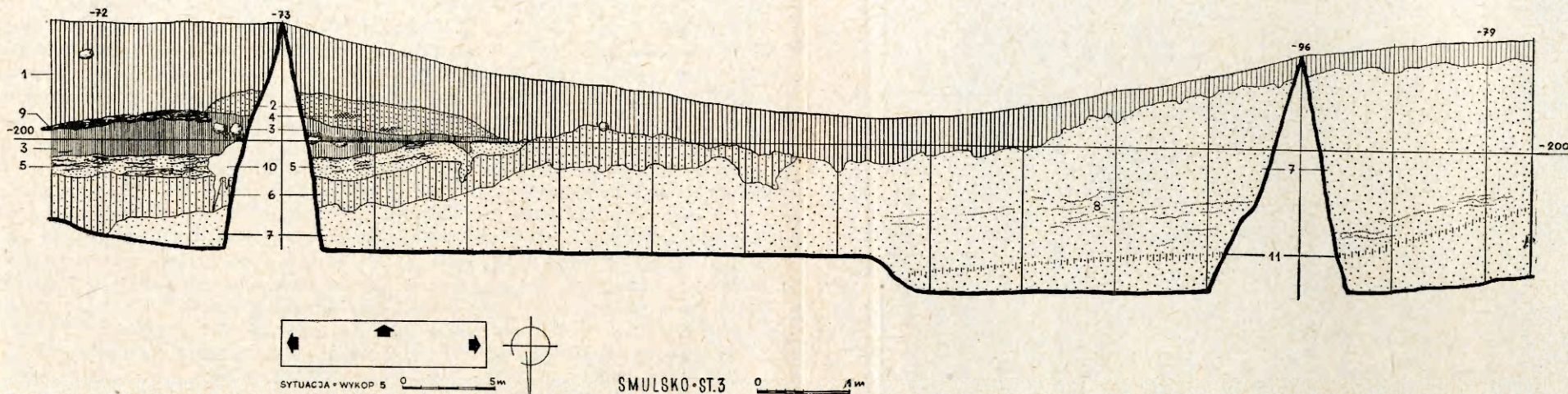
W czasie kampanii wykopaliskowej w roku 1966 wykop zasadniczy ulokowano na styku „stożka” i wału. Stwierdzono wówczas, że stożek jest pochodzenia naturalnego, prawdopodobnie jest to dawna wydma. Stopa wału znajdowała się ok. 2—3 m ponad poziom łąk, na styku omawianego wzniesienia. Konstrukcja wału, jak się wydaje, była typu przekładkowego. Stwierdzono, że wał w swych górnych partiach uległ zniszczeniu przez pożar. Pod warstwą spalenizny zaobserwowano wśród żółtego piasku wąskie (ok. 0,5 cm) smużki brunatnej próchnicy w układzie poziomym. Na zbadanym terenie, o powierzchni ok. 62,5 m², nie ujawniono obecności wczesnośredniowiecznej warstwy kulturowej ani żadnego obiektu z tego okresu.

Ryc. 2. Smulsko, pow. Turek. Plan warstwiczny grodziska:

I — Smulsko, stan. 1 — „podgrodzie południowe”; II — Smulsko, stan. 2 — „droga”; III — Smulsko, stan. 3 — grodzisko; IV — Smulsko, stan. 4 — „podgrodzie północne”; W — woda

Rys. Z. Wawrzonowska

Ryc. 3. Smulsko, pow. Turek. Stan. 3. Profil wykopu nr 5:

- 1 — próchnica; 2 — próchnica z domieszką piasku; 3 — próchnica ze spalonym drewnem; 4 — ślady przepalanej gliny; 5 — biały piasek ze smużkami próchnicy; 6 — piasek z próchnicą;
7 — piasek; 8 — piasek z żyłkami limonitowymi; 9 — spalona belka; 10 — teren zniszczony przez wodę; 11 — poziom próchnicy kopalnej (piasek z próchnicą)

Sprawozdania Archeologiczne, XXI

Rys. M. Głosek

Obok poszukiwań na grodzisku prowadzono równoległe prace na obszarze domniemych podgrodzí, tzn. na wzniesieniach przylegających do grodziska od południa (Smulsko, stan. 1) i od północy (Smulsko, stan. 4).

Na zachód od grodziska, na łąkach, biegnie niewielkie wzniesienie, o przeciętnej szerokości 20—30 m, dochodzące w pewnym miejscu do grodu (Smulsko, stan. 2). Wytyczono na nim wykop w celu sprawdzenia, czy nie kryje w sobie resztek drogi. Z powodu wysokiego stanu wód gruntowych nie udało się dotrzeć do calca. W obrębie wykopu znaleziono 2 fragmenty wczesnośredniowiecznej ceramiki.

Prace badawcze prowadzone na terenie grodziska w Smulsku (stan. 3) w roku 1967 miały za cel głównie skontrolowanie i wyjaśnienie pochodzenia zagadkowych cienkich pasemek brunatnej próchnicy, zalegających pod warstwą spalonego wału grodu we wschodniej partii wykopu z 1966 r. W tym celu wytyczono przylegający do niego wykop nr 5, o wymiarach 11×2,5 m (ryc. 3). Wyróżniono tu 6 poziomów, w których znaleziono 84 ułamki ceramiki. I poziom stanowiła próchnica powierzchniowa. Na 31 ułamków ceramiki 10 pochodziło z I, a 21 z III okresu wczesnośredniowiecznego. W warstwie zalegającej pod humusem (poziom II) znaleziono kilka drobnych, mało charakterystycznych ułamków ceramiki wczesnośredniowiecznej.

W środkowej części wykopu, bliżej profilu północnego (poziom III), zaobserwowano 2 jamy. Stanowią one dalszy ciąg jam zaobserwowanych w roku 1966. Jama nr 1 wypełniona jest ciemną próchnicą z drobnymi węgielkami. Na wypełnisko jamy 2 składał się piasek z domieszką brunatnej próchnicy. W górnej części jamy nr 1 natrafiono na 3 ułamki ceramiki nowożytej. Musiały więc nastąpić tu jakieś niezauważalne zakłócenia w stratygrafii. Poza kilkunastoma (12) drobnymi uławkami ceramiki z III okresu wczesnośredniowiecznego żadnych innych zabytków w jamach nie znaleziono. Na poziomie III, we wschodniej części wykopu, w partii przywałowej wystąpiła intensywnie czarna próchnica z drobnymi węgielkami drzewnymi. W warstwie tej zalegał biegnący wzdłuż wału pas kamieni o szerokości 90 cm i miąższości ok. 35 cm. Obok kamieni zaobserwowano ślady spalonej konstrukcji drewnianej. Jedna belka, długości ok. 170 cm, zalegająca na wschód od kamieni, leżała wzdłuż wału, podobnie jak i kamienie. Druga belka, bardzo silnie spalona, miała kierunek poprzeczny do belki pierwszej. Zaobserwowano również trzecią belkę nieco na zachód od kamieni. Pośród tych kamieni i belek wystąpiła też bardzo duża ilość węgla bez celowych układów. Znaleziono tu tylko kilka drobnych ułamków ceramiki wczesnośredniowiecznej.

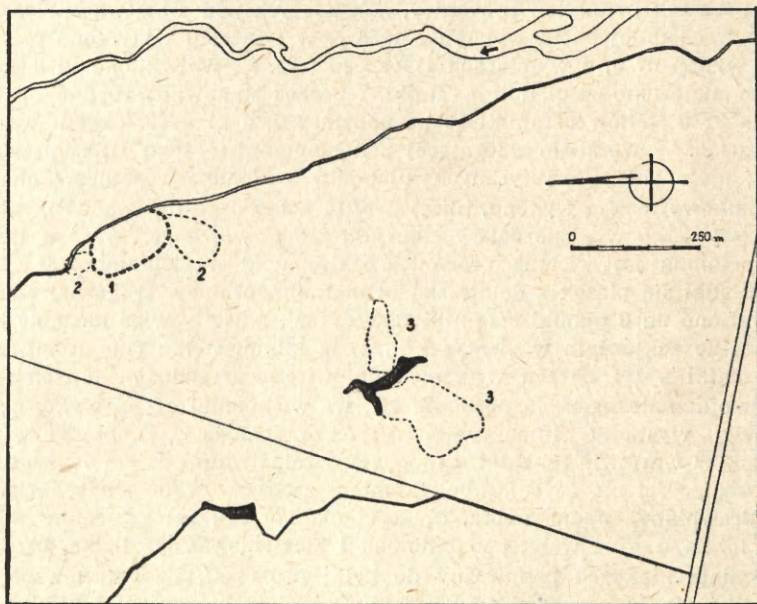
W następnym poziomie (IV) w dalszym ciągu występowały kamienie i duża ilość przepalonych węgla. Znaleziono tu również kilka ułamków ceramiki wczesnośredniowiecznej. Razem z tych dwóch poziomów zebrano 12 ułamków ceramiki.

W poziomie V, na który składał się w partii przywałowej żółty piasek z domieszką próchnicy, zaobserwowano cienkie pasemka brązowej próchnicy, grubości ok. 0,5 cm. Na podstawie układu tych pasemek można przypuszczać, że są to resztki bardzo silnie spróchniałych belek konstrukcji wału. Sądząc z układu stanowiły one konstrukcję przekładkową.

W zachodniej części wykopu (w poziomie VI) na głębokości ok. 2 m od powierzchni, pod żółtym piaskiem, wystąpiła warstwa białego piasku ze śladami próchnicy. W górnej części tej warstwy ślady próchnicy były bardzo wyraźne i tworzyły odrębną warstewkę, która opadała w kierunku południowym i południowo-wschodnim. Jak się wydaje, jest to próchnica pierwotna sprzed okresu budowy grodu, która została przysypana w warunkach naturalnych.

Na podstawie bardzo ubożego materiału, jaki uzyskano podczas badań, na który składają się tylko drobne ułamki ceramiki, wydaje się prawdopodobne, że grodzisko

w Smulsku zbudowano najwcześniej w drugiej połowie X wieku, najprawdopodobniej zaś w XI wieku. Konstrukcja wału była typu przekładkowego. Ziemię na budowę czerpano m. in. z naturalnego wzniesienia, którego część pozostała w środku grodu. Na „stożku” nie stwierdzono żadnych śladów osadnictwa. Pozostawał on, jak się wydaje, niezabudowany w okresie funkcjonowania grodu. Osadnictwo istniało tam (zresztą bardzo słabe) przed jego zbudowaniem, jak na to wskazują ułamki ceramiki pochodzące z I okresu wczesnośredniowiecznego znalezione w wykopie 2 na stan. 3. Stąd też dość znaczną ilość ceramiki z tego okresu znajdowano w wykopach 1, 3 i 5.

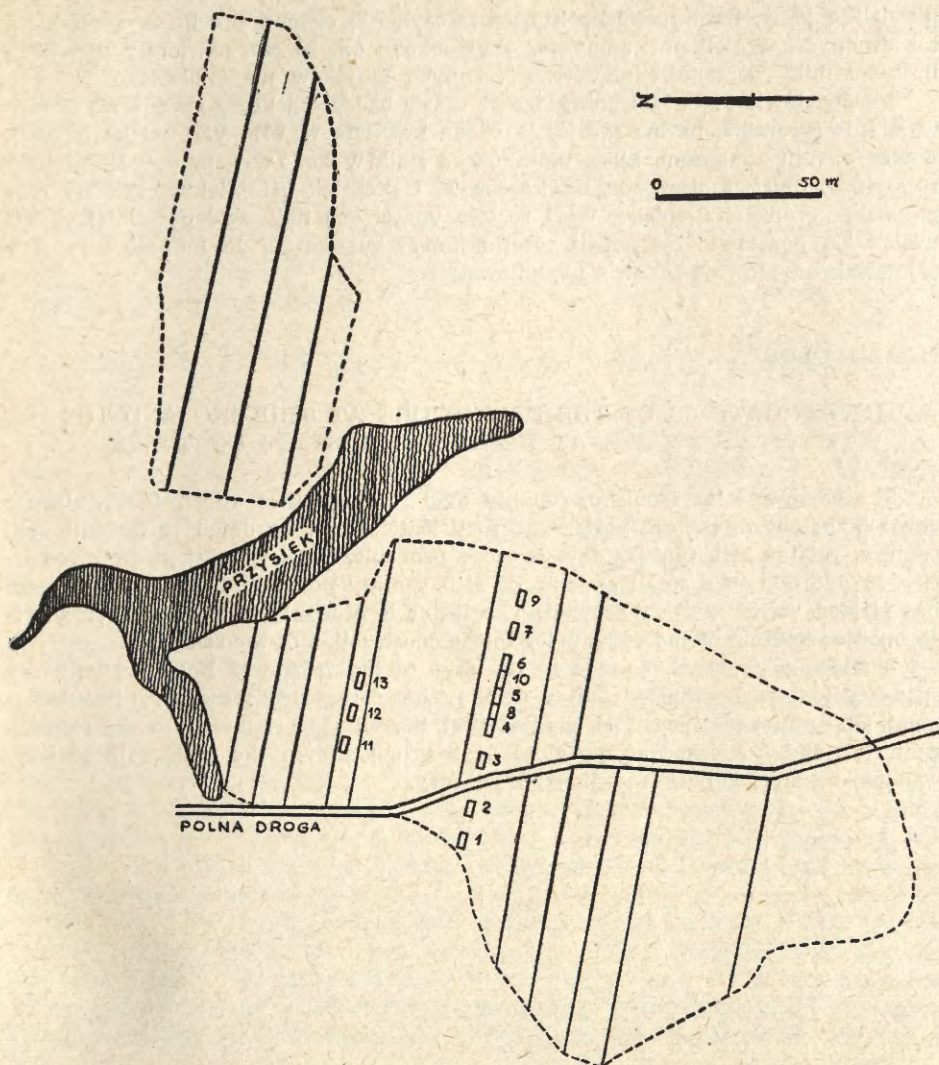
Ryc. 4. Plan sytuacyjny obiektów w Smulsku i Boleszynie:

1 — grodzisko w Smulsku; 2 — tamże „podgrodzie”; 3 — osada w Boleszynie

Rys. M. Głosek

W bardzo krótkim czasie od momentu powstania, a nie wykluczone, że jeszcze w trakcie trwania budowy, gród został spalony. Na krótkotrwałość pobytu ludzi wskazuje bardzo nieliczny materiał zabytkowy, brak warstwy osadniczej oraz śladów wskazujących na jakąkolwiek przebudowę lub odbudowę grodu. Jamy, które zaobserwowano między wałem a „stożkiem” podczas badań w roku 1966 i 1967, są najprawdopodobniej związane z okresem budowy grodu i są pozostałością nieokreślonej lekkiej budowli o nieznanym przeznaczeniu.

Badania na terytorium Boleszyna prowadzono na niewielkim piaszczystym wzniesieniu zwanym „Dębowe Górki”, leżącym wśród łąk zalewowej doliny Warty, ok. 550 m na południowy zachód od grodziska „Smulska Góra” (ryc. 4). Wzniesienie to leży nad wypełnionym wodą odcinkiem dawnego koryta Warty. Blżej grodziska jest podobna kępa, na której podczas badań powierzchniowych znajdowano również ułamki ceramiki wczesnośredniowiecznej. Wytyczono w sumie 13 wykopów

Ryc. 5. Boleszyn, pow. Turek. Stan. 1. Plan sytuacyjny wykopów na osadzie

Rys. M. Głosek

(5×2 m) o powierzchni ok. 130 m². Wykop nr 13 pozbawiony był całkowicie materiałów archeologicznych i warstwy kulturowej. W pięciu wykopach 2, 3, 9, 11, 12 znaleziono niewielką ilość ułamków ceramiki z okresu wczesnośredniowiecznego, ale nie zaobserwowano żadnej warstwy kulturowej. Oprócz ceramiki w wykopie nr 2 znaleziono również ośkę. Wszystkie te przedmioty zalegały bezpośrednio w warstwie cienkiej próchnicy ornej. W wykopach nr 4–6, 8, 10 zaobserwowano pod warstwą próchnicy ornej warstwę kulturową, w której występowała ceramika. Warstwę kulturową stanowiła ciemna próchnica z piaskiem, dość silnie rozmyta. Miąższość jej wahała się od 10 do 30 cm. W trzech wykopach nr 1, 7 i 8 odkryto

niewielkie jamy, na wypełnisko których złożyła się ciemna próchnica z piaskiem i z drobnymi węgielkami. Jamy te, o głębokości ok. 30 cm, zawierały niewielką ilość ceramiki wczesnośredniowiecznej. Innych zabytków nie znaleziono.

Na podstawie materiału odkrytego w czasie badań, na który złożyła się prawie wyłącznie ceramika, można sądzić, że osada powstała w VII—VIII wieku (ryc. 5). Z tego okresu znaleziono kilka ułamków ceramiki w jamie wykopu nr 8. Największy rozkwit osadnictwa przypada na koniec X i początek XI wieku, czyli na czas powstania grodu w Smulsku. Wieś została opuszczona najprawdopodobniej w XII wieku. Na podstawie morfologii terenu można sugerować, że ludność tej osady zajmowała się głównie hodowlą i rybołówstwem.

MARIAN GŁOSEK

INVESTIGATIONS OF THE EARTHWORK AT SMULSKO AND THE
HABITATION SITE AT BOLESZYN, DISTRICT OF TUREK

The earthwork at Smulsko, roughly oval in shape, has an inside eminence equal in height to the ramparts. The fortifications can be dated to the late 10th century, yet the 11th century date is more probable. They were soon destroyed by fire. In addition to a small amount of 11th century potsherds, the enclosed space has yielded earlier pottery as well. The latter is probably linkable with a short-termed occupation of the dune, prior to the construction of the ramparts.

Thirteen trial trenches made in the area of the village of Boleszyn, on a dry spot situated in the flooded valley of the Warta, revealed traces of rural settlement. The materials recovered suggest that the village originated in the 7th—8th centuries, and flourished at the close of the 10th and in the early 11th century. The latest materials date from the 12th century.